

ЛАРИСА СЕМЕНОВСЬКА
(Полтава)

РОЗВИТОК ІДЕЇ ПОЛІТЕХНІЗМУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ (1984-1990 РР.)

Висвітлено особливості розвитку ідеї політехнізму у вітчизняній шкільній освіті 1984-1990 рр. Охарактеризовано законодавчо-нормативні, загальнодидактичні й організаційно-педагогічні основи реалізації політехнічної освіти школярів у єдності її основних компонентів (вивчення основ наук; проведення навчально-виробничих екскурсій; здійснення трудового й професійного навчання; залучення школярів до суспільно корисної, продуктивної праці; організація технічної й дослідницької діяльності учнів).

Ключові слова: політехнізм, загальноосвітні середні навчальні заклади, трудове та професійне навчання, суспільно корисна продуктивна праця, підготовка до практичної діяльності, сільське господарство, промисловість.

Розгортання третього тисячоліття пов'язане з інформаційно-технологічною революцією, яка охопила всі сфери людської діяльності. Упровадження інноваційних технологій у виробничих і соціальних галузях стає домінуючим фактором розвитку суспільства. Сучасні модернізаційні перетворення вимагають від людини готовності орієнтуватися в сучасній дійсності, обирати оптимальні способи продуктивної діяльності на основі усвідомлення своєї відповідальності за власний вибір, результати та наслідки їх використання для безпечного й повноцінного існування людської цивілізації. Безперечно, все це зумовлює важливість переосмислення феномену політехнічної підготовки школярів, визначення його місця в сучасній освіті. Розв'язання окресленого нами завдання є неможливим без цілісного аналізу й узагальнення вітчизняного педагогічного ретродосвіду. Тож метою нашого дослідження є вивчення особливостей реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті 1984-1990 рр. – періоду здійснення активних реформаційних процесів на законодавчому, теоретичному й практичному рівнях щодо удосконалення підготовки учнів до практичної діяльності в народному господарстві.

Означена проблема широко представлена у вітчизняній історіографії радянського періоду. Доцільно відзначити праці С. Батишева, В. Білавича, В. Брагінського, В. Коротова, О. Шапталова, С. Ширшова, Є. Ястребова (реалізація ідеї політехнізму засобом організації суспільно корисної, продуктивної праці учнів); В. Зубова, В. Ледньова, Д. Епштейна, Є. Пустового, Б. Райського, М. Скаткіна, П. Ставського,

В. Струманського (забезпечення політехнічної спрямованості навчальних дисциплін природничо-математичного й гуманітарного циклів); П. Атутова, Д. Тхоржевсько-го, В. Полякова (дидактичні засади організації трудового політехнічного навчання); Ф. Даниловського, О. Сайки (шляхи залучення учнів до технічної творчості та дослідницької діяльності). Сучасна історико-педагогічна оцінка розвитку ідеї політехнізму у вітчизняній шкільній освіті 1984-1990 рр. представлена в наукових розвідках таких учених, як Ю. Аверичев, А. Вихрущ, Й. Гушулей, О. Калігаєва, Н. Калініченко, В. Курило, В. Мадзігон, В. Майборода, В. Сидоренко, Н. Терентьева, В. Шепотько.

Новий етап реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті, розпочатий у результаті прийняття Постанови Верховної Ради СРСР «Про основні напрями реформи загальноосвітньої та професійної школи» від 12 квітня 1984 р., був пов'язаний із удосконаленням трудової підготовки учнів у напрямі профілізації школи, посилення політехнічної, практичної спрямованості викладання, здійснення переходу до всезагальної професійної освіти молоді. Головним завданням політехнічної освіти стала підготовка молодого покоління до нової системи суспільно-трудових відносин [10]. Широкому розгортанню ідеї політехнізму в досліджуваній період сприяло створення ґрунтовної законодавчо-нормативної бази. Зокрема, «Основи законодавства Союзу РСР та союзних республік про народну освіту», Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 12 квітня 1984 р. № 314 «Про покращення трудового виховання, навчання та професійної орієнтації школярів, організації їх суспільно корисної, виробничої праці», Постанови Ради Міністрів СРСР про затвердження «Положення про базове підприємство загальноосвітньої школи» (№ 928, від 30 серпня 1984 р.), «Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат трудового навчання й професійної орієнтації» (№ 80, від 11 травня 1985 р.), «Положення про організацію суспільно корисної, продуктивної і праці учнів загальноосвітніх шкіл» (№ 81, від 11 травня 1985 р.), «Про учнівську виробничу бригаду в колгоспі, радгоспі» (№ 82, від 11 травня 1985 р.), відповідні накази галузевих міністерств та відомств, нові навчальні програми [9; 11; 12; 13; 14].

На Всесоюзній науково-практичній конференції з питань трудової підготовки молоді, що відбулася в травні 1985 р. за участі Міністерства освіти СРСР і низки інших міністерств, відомств та організацій, основна увага була приділена зміцненню співробітництва школи, виробництва та закладів професійно-технічної освіти [1]. Крім цього, Міністерство освіти СРСР провело наради з працівниками більшості галузевих міністерств і відомств, присвячені питанням підготовки школярів до праці. У цей час поновила свою діяльність Міжвідомча рада з профорієнтації учнів при Міністерстві освіти СРСР. Вона була покликана сприяти зміцненню співпраці школи й виробництва в підготовці учнів до праці в народному господарстві й виборі професії. У зв'язку з цим було затверджено перелік професій, за якими здійснювалася підготовка учнів в загальноосвітній школі [3]. Така початкова професійна підготовка старшокласників передовсім повинна була відповідати соціально-економічним потребам регіонів, віковим особливостям школярів, рівню їх політехнічної підготовки, а також закінчуватися отриманням певної робочої кваліфікації.

Відповідна стратегія реформування була окреслена й в республіканських освітніх документах. Так, згідно з Наказом Міністерства освіти УРСР «Про поліпшення трудового виховання, навчання, професійної орієнтації школярів і організації їх суспільно корисної, продуктивної праці» від 9 серпня 1984 р. значна увага приділялася модернізації трудового виховання, забезпеченню тісного взаємозв'язку вивчення основ наук з основами виробництва, а також безпосередньою участю школярів у систематичній, організованій і посиленій суспільно корисній, продуктивній праці [15]. У документі зазначалося, що трудова політехнічна підготовка старшокласників повинна здійснюватися на основі нових програм із трудового навчання і суспільно корисної, продуктивної праці. Таким чином, починаючи з VIII кл. (за новою нумерацією) здійснювалася підготовка учнів за масовими професіями у відповідності до потреб народного господарства в кадрах. У професійній підготовці виділялося два

етапи: на першому (V-IX кл.) учні отримували загальнотрудову та спеціальну підготовку за одним із профілів, що охоплював широку групу споріднених професій; на другому (X-XI кл.) вони оволодівали конкретною професією.

Утілення положення щодо важливості посилення зв'язку школи з базовим підприємством розширило можливості для забезпечення політехнічної спрямованості навчальних дисциплін. На практичних заняттях учні набували конкретних знань виробничого характеру, використовуючи матеріал господарської діяльності базового підприємства. На уроках із біології, природознавства, хімії, фізики, математики, креслення учні одержували прикладні знання, які допомагали їм розуміти сутність таких понять, як сорт, порода, вид, технологія, технічне обладнання, виробничий процес, а також усвідомлювати економічні терміни, приміром продуктивність праці, собівартість продукції, рентабельність, прибуток, економічна ефективність.

У школах створювалися творчі групи вчителів, які розробляли ефективно напружені політехнізації змісту навчальних дисциплін: 1) проведення професійно-довідкової консультації учнів у процесі вивчення навчальних предметів; 2) використання матеріалів профорієнтаційної роботи в оформленні навчальних кабінетів; 3) відбір професіографічного матеріалу, пов'язаного з навчальним предметом; 4) вивчення краєзнавчо-виробничого матеріалу в ході вивчення навчальних предметів [5, с. 384].

У ході трудового політехнічного навчання учні знайомилися з багатьма знаряддями праці (інструментами, пристроями, приладами, машинами), з найбільш типовими для більшості виробництв технологічними операціями, училися працювати з технічною документацією, оволодівали знаннями правил культури праці, тобто отримували уявлення про основи трудової діяльності працівників, про виробництво в цілому. Вони усвідомлювали, що будь-який виробничий процес здійснюється для отримання потрібного продукту, а також для цього необхідна наявність як мінімум предмету й знаряддя праці, доцільна діяльність людини, яка використовує свої знання та умінні для перетворення природного матеріалу в потрібний для неї виріб. У загальному, на кожному занятті з праці вивчався один із компонентів виробничого процесу:

1. Засоби (призначення; побудова й принцип дії; матеріал, з якого вони виготовлені; механізовані інструменти й машини, за допомогою яких на виробництві виконують аналогічну роботу; правильні прийоми роботи, правила зберігання й догляду).

2. Матеріали (галузь використання; способи виробництва й вихідна сировина (компоненти); основні властивості, важливі для усвідомленої роботи учнів – вага, колір, міцність, пластичність, гіроскопічність тощо; значення у виробництві та побуті, способи збереження – економне використання, заміна більш дешевим матеріалом).

3. Технологічні операції (підготовчі – підготовка робочого місця, засобів праці, матеріалів, зокрема виготовлення заготовок, правка, очищення, розмічання; формуютьворючі – різні види різання, лиття, ковка, штампування; складальні – монтаж і демонтаж, приміром, з'єднання деталей і вузлів склеюванням, зварюванням, а також за допомогою скріплювальних деталей, зокрема, ниток, гвинтів, заклепок, гвіздків, шурупів тощо); засоби з використання фізичних і механічних матеріалів та покращення якості виробу загартування, відпалювання, відпускання тощо, а також покриття деталей та виробів фарбами, лаками, пластмасами, металами для покращення їх зовнішнього вигляду, надання антикорозійних властивостей, вологонепроникності, підвищення твердості поверхневого шару; контрольні – візуальна та інструментальна перевірка якості виробів [16].

У досліджуваній період на новому рівні розвитку здійснювали свою діяльність міжшкільні навчально-виробничі комбінати (далі – МНВК). Так, у 1985-1986 н. р. їх кількість у СРСР зросла до 2811 (в Україні – 513), тож 44 % старшокласників проходили трудову підготовку в МНВК, 18 % – в навчальних цехах підприємств і ПТУ, 28 % – в шкільних і міжшкільних майстернях [2, с. 268]. Специфіка МНВК полягала в розширенні роботи на основі договорів із підприємствами й професійно-техніч-

ними училищами. У даному випадку МНВК виступали ефективним засобом забезпечення доступності в професійному становленні старшокласників. МНВК створювали виконкомомі районних (міських) Рад народних депутатів за участі підприємств промисловості, будівництва, транспорту зв'язку сфери обслуговування, кологоспів, радгоспів, лісгоспів та інших підприємств, які виступали базовими для школи або груп шкіл. Основні завдання МНВК визначалися таким чином: 1) трудове, професійне, на політехнічній основі, навчання учнів; 2) організація суспільно корисної, продуктивної праці школярів, виховання в них свідомого ставлення до праці та суспільної власності; 3) здійснення профорієнтаційної роботи з учнями.

МНВК знаходилися у віданні районних (міських) відділів народної освіти. Необхідні умови для навчання й продуктивної праці школярів забезпечували базові підприємства, зокрема, створювали в якості своїх структурних підрозділів навчальні цехи, ділянки, кабінети, в тому числі кабінети загальнотехнічної підготовки (матеріалознавства, охорони праці), кабінети професійної орієнтації, лабораторні, додаткові служби, а також санітарно-побутові приміщення; надавали обладнання, встановлювали й налагоджували його, оснащували кабінети навчально-наочними посібниками й технічними засобами навчання; установлювали учням виробничі завдання й постачали необхідні для виконання інструменти, матеріали, заготовки, комплектуючі вироби; надавали земельні ділянки, робочі місця на тваринницьких фермах тощо; здійснювали ремонт обладнання, кабінетів, навчально-виробничих ділянок. Техніка, обладнання та оснащення, які виділялися для МНВК, а також вироблена ними продукція, становили власність підприємств. За необхідності підприємства організовували підвіз учнів до місця їх навчання та суспільно корисної, продуктивної праці. Підприємства направляли на комбінат для навчання учнів і спеціалістів – кваліфікованих робітників і колгоспників, у якості майстрів виробничого навчання, а також з метою ремонту та обслуговування обладнання й техніки, роботи в кабінеті профорієнтації, для проведення виховної роботи з школярами. Питання про направлення цих робітників або їх відзиви вирішувалося підприємствами за погодженням з адміністрацією МНВК.

Трудова та професійна підготовка учнів VIII-XI кл. на комбінатах здійснювалася в процесі навчання й продуктивної праці. Підприємства й адміністрація МНВК забезпечували організацію навчання та продуктивної праці учнів відповідно до навчального плану загальноосвітньої школи, навчальних програм, розробленими й затвердженими у певному порядку. На трудове й професійне навчання відводилося: в VIII-IX кл. – 3 год., в X- XI (XII) кл. – 4 год. в тиждень. Зміст трудової практики в X (XI) кл. (20 днів по 6 год.) повинен відповідати професії, що здобувалася. Час, передбачений на обов'язкову суспільно корисну, виробничу працю в VIII-IX кл. (3 год. в тиждень) і X- XI кл. (до 4 год. в тиждень), а також на трудову практику в VIII-IX кл. (16 днів по 4 год.) рекомендувалося використовувати в основному на працю з визначеного профілю (професії) [7].

На комбінатах створювалися, завдяки підприємствам, фонди навчально-методичної літератури з трудового політехнічного й професійного навчання. Продуктивна праця учнів на МНВК мала тісний зв'язок з виробництвом. Цехи й ділянки комбінатів, які виступали структурними підрозділами підприємств, виконували їх виробничі замовлення й завдання. Праця школярів на комбінатах організовувалася також і в період канікул, головним чином у складі учнівських бригад та інших трудових об'єднань. У позаурочний час на МНВК здійснювалася робота з технічної праці, сільськогосподарського дослідництва, залучення їх до раціоналізаторської та винахідницької діяльності, навчання основам обчислювальної та мікропроцесорної техніки, а також наукової організації праці.

МНВК за участі підприємства, шкіл, професійно-технічних училищ, бюро з працевлаштування населення проводили роботу з орієнтації школярів на робітничі професії. Допомогали учням VII кл. обрати напрям майбутньої трудової професійної підготовки, орієнтуючи школярів, передусім, на вступ до професійно-технічних

навчальних закладів. Крім цього, МНКВ разом із підприємствами надавали допомогу загальноосвітнім школам в організації суспільно корисної, продуктивної праці учнів V-VII кл. в навчальних майстернях, залучення їх до технічної творчості [11].

У січні 1986 р. українські школярі брали участь у Всесоюзному тижні науки, техніки й виробництва для дітей та юнацтва (м. Таллінн). У межах цього зібрання організувалися виставки приладів, моделей, обладнання, сконструйованих юними техніками, змагання авіа- та автомоделістів, зустрічі школярів із ученими, інженерами, новаторами виробництва. Основними подіями стали конкурс і виставка творчих робіт учасників за такими напрямками: промисловість, будівництво, транспорт, електроніка, кібернетика, медицина, економія енергії, виробництва та матеріалів тощо. Значний інтерес викликали розробки українських школярів. Зокрема, члени гуртка «Винахідник» Чернігівської обласної станції юних техніків презентували оригінальний енергозберігаючий пристрій для подрібнення непотрібної склотари. Цю розробку вони виконали на замовлення Чернігівського молокозаводу. Упровадження нового приладу на виробництві звільнило працівників від важкої фізичної праці, а також значно знизило енерговитрати. Учні Кутугумської середньої школи Запорізької області створили універсальний мотоблок для проведення сільськогосподарських робіт на пришкольніх ділянках. Він відрізнявся малою вагою (68 кг), простотою конструкції та легкістю управління. Мотоблок виконував різні види робіт: орання та культивування ґрунту, обробка кущів картоплі, перевезення вантажів тощо [4, с. 16].

Однією з визначальних складових частин навчально-виховного процесу, а також важливим засобом виховання й всебічного розвитку учнів упродовж 1984-1991 рр. виступала суспільно корисна, продуктивна праця учнів. Її основними завданнями визнавалися: 1) формування усвідомленої потреби в праці, поваги до людей праці, турботливого та бережливого ставлення до суспільного блага та рідної природи, виховання в душі колективізму, трудової та виробничої дисципліни; 2) ознайомлення на практиці з основами сучасного виробництва, формування інтересу до професій народного господарства, закріплення знань, умінь та навичок, які отримуються в процесі трудового та професійного навчання, загальноосвітньої підготовки; 3) економічне виховання, формування уявлень про виробничий план, продуктивність праці, собівартість та якість продукції, госпрозрахунок, облік і нормування праці, заробітна платня, бригадний підряд [12].

Суспільно корисна праця в досліджуваний період стає основною частиною змісту трудового й професійного навчання і виховання учнів I-XI кл. На трудове і професійне навчання відводилося: в I-V кл. – 2 год., в V-IX кл. – 3 год., в X-XI кл. – 4 год. у тиждень. Обов'язкова суспільно корисна праця також передбачалася навчальним планом: II-IV кл. – 1 год., V-VII кл. – 2 год., VIII-IX кл. – 3 год., X-XI кл. – до 4 год. на тиждень. Співвідношення часу на практичне й теоретичне навчання визначалося навчальними програмами. Крім цього, здійснювалася щорічна трудова практика учнів: в V-VII кл. упродовж 10 днів по 3 год. в день, у VIII-IX кл. – 16 днів по 4 год., у X (XI) кл. – 20 днів по 6 год. Терміни, місце й порядок проходження практики визначалися місцевими органами, виходячи з регіональних умов.

У період канікул школярі, як правило, брали активну участь у патріотичному рухові учнівської молоді «Моя праця вливається у працю моєї республіки», працюючи на добровільних засадах у складі різноманітних трудових об'єднань. Тривалість праці школярів під час канікул для учнів II-IV кл. становила до 2 год., V-VII кл. – до 3 год., VIII-IX кл. – до 4 год., X-XI кл. – до 6 год. в тиждень. Крім цього, учні могли працювати на тимчасовій роботі у відповідності до порядку, встановленого законодавством. Згідно з Положенням про базове підприємство загальноосвітньої школи базові підприємства організували суспільно корисну, продуктивну працю учнів VIII-XI кл., забезпечували умови для їх професійної підготовки, сприяли школам в організації праці учнів I-VII кл., в їх трудовому вихованні та навчанні (забезпечували обладнанням, інструментами, інвентарем, матеріалами, кваліфіко-

ваними спеціалістами. Міністерства й відомства СРСР і УРСР, виконками місцевих рад народних депутатів спрямовували діяльність базових підприємств щодо організації навчання й праці учнів, розраховували забезпечення підприємств необхідними матеріальними ресурсами.

Головним напрямом суспільно корисної, продуктивної праці учнів середніх і старших класів виступали роботи в промисловості, сільському господарстві, сфері обслуговування. Іншим напрямом праці школярів, і передовсім учнів молодших і середніх класів, були роботи для своєї школи, з охорони природи, благоустрою, збирання вторинної сировини. Конкретний зміст суспільно корисної, продуктивної праці учнів визначався виконками місцевих Рад народних депутатів або за погодженням з ними органами народної освіти, керівниками шкіл і підприємств з урахуванням програм трудового і професійного навчання, місцевих умов, потреб підприємств і шкіл.

Форми організації праці учнів були різноманітними й залежали від її змісту й обсягів, постійного або тимчасового характеру роботи, віку школярів. Основною виступала колективна форми: учнівська виробнича бригада в колгоспі, радгоспі, шкільне лісництво, табір праці та відпочинку, трудові загони старшокласників, інші трудові об'єднання школярів, група (підгрупа), бригада в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті, навчальному цеху підприємства, в шкільній майстерні тощо. Такі трудові об'єднання учнів могли бути постійними або тимчасовими, одновіковими або різновіковими [13].

Органи й заклади народної освіти виділяли вчителів, вихователів, майстрів виробничого навчання для участі в організації праці учнів, здійснювали педагогічне керівництво їх трудовою діяльністю, забезпечували їй зв'язок із трудовим і професійним навчанням, загальноосвітньою підготовкою, виховну й професійну спрямованість, спільно із профспілковими, комсомольськими і господарськими органами формували трудові об'єднання школярів. Школярам, які залучалися до суспільно корисної, продуктивної праці встановлювалися трудові завдання, з урахуванням їх віку, статі, умов роботи, стану здоров'я. Облік і оплата праці школярів в народному господарстві, оплата праці педагогічних та інших працівників, які здійснювали керівництво їх працею, здійснювалося у визначеному порядку. В обліковій праці школярів брали участь робітники шкіл, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, а також учні – бригадири та ланкові. Участь школярів у суспільно корисній, продуктивній праці враховувалася при виставленні оцінки за старанність у навчанні й суспільно корисній праці, а також при виданні похвальних листів, свідоцтв з відзнакою випускникам дев'ятирічної школи, золотих і срібних медалей випускникам школи. За значні успіхи школярі, які брали участь в суспільно корисній, продуктивній праці, організатори й керівники праці учнів у встановленому порядку заохочувалися.

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. навчально-виробничі бригади почали здійснювати свою діяльність на договірній госпрозрахунковій основі. Новою формою організації суспільно корисної, продуктивної праці учнів виступали шкільні кооперативи. У цілому їх робота відповідала організаційно-педагогічним умовам організації продуктивної праці школярів. Водночас специфіка організації таких підприємств полягала в тому, що вони залучали учнів до нових суспільно-економічних відносин, забезпечували безпосереднє включення учнів до організаційно-планової діяльності та ознайомлення з мікрокліматом і виробничими відносинами трудового колективу. Головні ускладнення були пов'язані з невиконанням базовими підприємствами трудових договорів щодо забезпечення шкільних трудових об'єднань землею, необхідним сільськогосподарським машинами та обладнанням. Навчально-виробнича діяльність шкільного кооперативу відповідала навчальним програмам, регламентувалася статутом, супроводжувалася виготовленням продукції, яка користувалася попитом серед споживачів, а також контролювалася міським управлінням торгівлі. Розвиток цієї форми організації суспільно корисної продуктивної праці школярів було призупинено внаслідок відміни пільг на оподаткування учнівського виробни-

цтва, а також зміни кон'юнктури ринку, яка послабила конкурентоспроможність шкільної продукції.

У 1988-1989 н. р. було скасовано обов'язкову початкову професійну підготовку школярів. У тих школах, де залишилося поглиблене трудове й професійне навчання (за бажанням учнів і батьків, а також за наявності відповідних умов) реалізація ідеї політехнізму здійснювалася шляхом використання годин «Трудового й професійного навчання» (5 год. на тиждень у ІХ кл., 4-5 год. – у Х кл.), а також факультативів. Учні інших шкіл залучалися до уроків «Трудового навчання» (3 год. на тиждень у ІХ кл., 4 год. – у Х кл.), а також факультативних занять [8]. Тож реалізація нової концепції загальної середньої освіти, спрямованої на гуманітаризацію й інтеграцію навчальних дисциплін, що розпочалася в 1989-1990 н. р., на жаль, зменшила можливості реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті. Трудова професійна підготовка у старших класах упроваджувалася лише за бажанням учнів та їх батьків з метою задоволення регіональних потреб у робітничих кадрах. Реалізація ідеї політехнізму в основній школі здійснювалася на уроках з основ наук, трудового навчання (2 год. на тиждень) та профільного навчання (2 год. на тиждень у Х кл., і 4 год. – у ХІ кл.) У школах із поглибленою підготовкою на трудове навчання відводилося 2 год. на тиждень (ІХ-Х кл.), на професійне навчання – 2-3 год. на тиждень (ХІ кл.) та 5-4 год. (Х кл.) [6].

Отже, аналіз законодавчо-нормативних, загальнодидактичних та організаційно-педагогічних основ реалізації політехнічної освіти школярів у єдності її основних компонентів (вивчення основ наук; проведення навчально-виробничих екскурсій; здійснення трудового й професійного навчання; залучення школярів до суспільно корисної, продуктивної праці; організація технічної й дослідницької діяльності учнів) дає підстави стверджувати, що упродовж 1984-1990 рр. домінуючого значення набула суспільно корисна, продуктивна праця школярів. Її зміст (праця в промисловості, сільському господарстві, сфері обслуговування; охорона природи, робота з благоустрою; роботи для школи; збір вторинної сировини) і форми організації (учнівська виробнича бригада в колгоспі або радгоспі, шкільне лісництво, табір праці та відпочинку, шкільний кооператив, шкільна навчально-виробнича лабораторія тощо) відзначалися прогресивністю, різноманітністю й ефективністю. Досліджуваний період відзначався суперечливим характером розвитку ідеї політехнізму у вітчизняному шкільництві. На тлі певних успіхів (зміцнення матеріально-технічної бази завдяки підтримці базових підприємств, залучення учнів до нових соціально-економічних і виробничих відносин, використання прогресивних методів керівництва продуктивною працею учнів) спроба надати старшокласникам обов'язкову початкову професійну підготовку все ж таки не мала логічного завершення. Певною мірою це було зумовлено, по-перше, недостатньою увагою до забезпечення політехнічної спрямованості навчальних дисциплін природничо-математичного й гуманітарного циклів; по-друге, низьким рівнем розробленості питань оплати праці учнів, матеріального розрахунку з базовими підприємствами щодо забезпечення шкільних майстерень і МНВК навчальним обладнанням; по-третє, зниженням зацікавленості учнів до теоретичних і практичних основ виробництва внаслідок втрати престижності технічних спеціальностей в суспільстві; по-четверте, невідповідністю виконуваного системою загальної освіти завдання – професійна підготовка молоді – тогочасному соціально-економічному розвитку країни в умовах переходу до нових ринкових умов господарювання.

Представлена робота не вичерпує всіх напрямів дослідження поставленої проблеми. Подальшого вивчення потребують теоретичні питання реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті 1984-1990 рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аверичев Ю. П.* Укреплять и расширяют сотрудничество школы и производства / Ю. П. Аверичев // Школа и производство. – 1986. – № 3. – С. 3-5.

2. Вихрущ А. В. Трудова підготовка учнів у загальноосвітніх школах України (історико-педагогічний аналіз та перспективи) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Вихрущ Анатолій Володимирович. – К., 1994. – 473 с.
3. Временный перечень профессий, по которым организуется подготовка учащихся в общеобразовательных школах // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1985. – № 9. – С. 19-30; №11. – С. 24-32; № 12. – С. 20-28.
4. Даниловский Ф. В. Праздник юных техников / Ф. В. Даниловский // Школа и производство. – 1986. – № 4. – С. 15-17
5. Калініченко Н. А. Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні. Друга половина XIX – XX століття : [монографія] / Н. А. Калініченко. – Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2007. – 744 с.
6. Навчальні плани для шкіл з поглибленим трудовим і професійним навчанням на 1988/89 н. р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1988. – № 12. – С. 10-12.
7. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл УРСР на 1985/86 н. р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1985. – № 10. – С. 3-23.
8. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл УРСР на 1988/89 н. р. (перехідний) // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1988. – № 10. – С. 3-14
9. Об улучшении трудового воспитания, обучения, профессиональной ориентации школьников и организации из общественного полезного, производительного труда. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР // Правда. – 1984. – 4 мая.
10. Основные направления реформы общеобразовательной и профессиональной школы. Материалы первой сессии Верховного Совета СССР одиннадцатого созыва. – М. : Политиздат, 1984. – 78 с.
11. Положение о межшкольном учебно-производственном комбинате трудового обучения и профессиональной ориентации учащихся // Школа и производство. – 1985. – № 8. – С. 7-10.
12. Положение об организации общественно полезного, производительного труда учащихся общеобразовательных школ // Школа и производство. – 1985. – № 8. – С. 3-6.
13. Положение об ученической производственной бригаде в колхозе, совхозе // Школа и производство. – 1985. – № 8. – С. 11-13.
14. Про заходи по виконанню постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 10 липня 1984 р. № 281 «Про подальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді, поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи» // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1985. – № 2. – С. 3-24.
15. Про поліпшення трудового виховання, навчання, професійної орієнтації школярів і організацію їх суспільно корисної, продуктивної праці // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1985. – № 3. – С. 20-31.
16. Семенихин В. П. Каждому уроку – политехническую направленность / В. П. Семенихин // Школа и производство. – 1985. – № 7. – С. 13-14.

ЛАРИСА СЕМЕНОВСКАЯ

РАЗВИТИЕ ИДЕИ ПОЛИТЕХНИЗМА В ОТЕЧЕСТВЕННОМ ШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ (1984-1990 ГГ.)

Раскрыты особенности развития идеи политехнизма в отечественном школьном образовании 1984-1990 гг. Охарактеризованы законодательно-нормативные, общедидактические и организационно-педагогические основы реализации политехнического образования школьников в единстве его основных компонентов (изучение основ наук; проведение учебно-производственных экскурсий; трудовое и профессиональное обучение; привлечение школьников к общественно полезному, продуктивному труду; организация технической и опытнической деятельности учеников).

Ключевые слова: политехнизм, общеобразовательные средние учебные заведения, трудовое и профессиональное обучение, общественно полезный продуктивный труд, подготовка к практической деятельности, сельское хозяйство, промышленность.

LARYSA SEMENOVSKA

DEVELOPMENT OF POLYTECHNIC IDEA IN NATIVE SCHOOL EDUCATION (1984-1990)

The features of development of polytechnic idea in native school education in 1984-1990 are reflected. Legislatively-normative, general didactical and organizationally-pedagogical bases of realisation of schoolchildren polytechnic education are described in unity of its main components (study of bases of sciences; realisation of educational-productive excursions; realisation of labour and professional study; bringing schoolchildren into publicly useful, productive work; organization of schoolchildren' technical and research activity).

Keywords: polytechnics, general educational establishments, labour and professional study, publicly useful productive work, training to practical activity, agriculture, industry.

Одержано 7.10.2010, рекомендовано до друку 29.12.2010.